Maliniak, Pavol

Úloha kláštorných majetkov pri lokalizovaní hraníc Zvolenského komitátu

Archaeologia historica. 2004, vol. 29, iss. [1], pp. 453-467

ISBN 80-7275-049-6
ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/140588
Access Date: 02. 12. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

Úloha kláštorných majetkov pri lokalizovaní hraníc Zvolenského komitátu

PAVOL MALINIAK

Rozsiahle kráľovské majetky, jednotne spravované vo Zvolenskom komitáte, tvorili z väčšej časti lesné oblasti. Situovanie komitátu v sústave pohorí bolo nespornou výhodou pri formovaní jeho hraníc. Zvolenský komitát pozostával z častí Zvolen, Turiec, Liptov, Orava (neskoršie šľachtické stolice), Dunajec (pohraničné pásmo), Oslany, Šušol (obvody v Tekove) a Devičie (súčasť Hontu) (Györffy 1998, 44–45). Pomerne presné ohraničenie Zvolenského komitátu (už v čase jeho zániku) poskytuje súpis pápežských desiatkov z r. 1332–1337. K nitrianskemu archidiakonátu patrili Turiec a Orava. Do tekovského archidiakonátu patrili Oslany a Šušol. V hontianskom archidiakonáte sa nachádzal Liptov. Zvolenský archidiakonát sa prekrýval s hlavným komitátnym obvodom Zvolen (MVH I.1, 184–233). Historické bádanie už poukázalo na význam cirkevnej organizácie pre územný vývoj komitátov. Veľký rozsah nitrianskeho archidiakonátu spôsobilo rozšírenie územia starého Nitrianskeho komitátu severným smerom na Turiec a Oravu zrejme už r. 1029. Obvody Turiec a Orava sú oproti ostatným odlišné, keďže sa kryjú s politickými celkami komitátu Turiec a Orava (Steinhübel 2000, 20; Fügedi 1959, 378–379). Medzi najstaršie územia Tekova patrili obvody Oslany a Šušol. I keď súpis pápežských desiatkov najmä v prípade Šušolu nemusí odrážať celkový územný vývoj, začlenenie v tekovskom archidiakonáte rovnako svedčí o príslušnosti k Tekovskému komitátu v 11. stor (Kristó 1988, 371–373). Zoznam pápežských desiatkov spomína samostatný liptovský archidiakonát (vicearchidiakonát), no väčšina liptovských farností patrila pod hontiansky archidiakonát. Príslušnosť Liptova ako cirkevnoprávnej enklávy k hontianskemu archidiakonátu nepriamo potvrdzuje i predchádzajúcu prítomnosť Zvolena v Honte. Vytvorenie zvolenského archidiakonátu je zároveň považované rozsahom za najväčšie (MVH I.1, 189; Kristó 1988, 376–377, 381–382; Fügedi 1959, 379). Nadväznosť archidiakonátov na komitáty dokladá staršie územné usporiadanie, ktoré už v nasledujúcom období uhorská štátna politika zmenila. Predpoklady pre takéto rozdelenie sa vytvorili v Nitriansku, ktoré sa stalo územím ostrihomskej diecézy. K zmenám komitátnych aj diecéznych hraníc došlo r. 1110, kedy kráľ Koloman zrušil Nitrianske kniežatstvo (Steinhübel 2001, 145–146). V tomto období vzrástol význam severných častí kráľovstva, ktoré ale neboli efektívne spravované. Pri vzniku Zvolenského komitátu v 12. stor. staré komitáty – Nitriansky, Tekovský a Hontiansky, stratili časť svojich území, ktoré prešli pod správu Zvolena. Z cirkevného hľadiska sa však tieto zmeny neuskutočnili (Kristó 1988, 381). Známe hranice archidiakonátov odrážajú územné členenie cirkevnej a politickej organizácie Zvolenského komitátu. Polohu hraníc komitátu je však možné určiť aj presnejšie.

Osobitnú pozornosť je potrebné venovať vonkajším hraniciam komitátu v miestach dotyku s majetkami kláštorov (resp. i majetkami arcibiskupov a biskupov). Na prítomnosť kláštorov na hraniciach Zvolenského komitátu upozornil už M. Mišík. V minulosti bol tento historicko-geografický jav dávaný do súvisu s mocenskými presunmi z južných oblastí smerom na sever. Pozícia kláštorov pritom súvisí s ich civilizačným poslaním, neboli predvojom výbojov (Mišík 1965, 47–48). Kláštorná pôda, zvyčajne v podobe väčších majetkových celkov, kopíruje s prerušeniami južné, východné, severné aj západné hranice Zvolenského komitátu.

K založeniu benediktínskeho kláštora Panny Márie v Klíži v Nitrianskom komitáte do-

1. Poloha kláštorných majetkov na hraniciach Zvolenského komitátu (graficky spracovala F. Švandová).

šlo niekedy v 2. pol. 12. stor. Zakladateľmi malého opátstva mohli byť šľachtici z krásnovskej vetvy Hunt-Poznanovcov. Ich majetky susedili zo západnej strany s majetkami klížskeho kláštora (Valachová 2001, 22–23). Zo severnej strany hraničili kláštorné majetky s územím oslianskeho komitátneho obvodu. Podľa ohraničenia majetkov kláštora v listine z r. 1293 (falzum z 20. rokov 14. stor.), prechádzala hranica majetkov kláštora po horských hrebe-

ňoch severne od Klíža. V týchto miestach susedilo opátstvo s obvodom Oslany. Na vrchu Plešovica medzníky oddeľovali chotáre Turčianok, Brodzian a Krníc. Hranica ďalej prechádzala cez cestu medzi Brodzanmi a Krnicami, vystupovala na vrch Drieňová a po chodníku pokračovala na Cerok, ktorý oddeľoval územia Brodzian, Kolačna a Klíža. Hranica pokračovala po horskom masíve a zahýbala sa na východ k Hradišťu. Ďalej prechádzala k prameňu a vystupovala na Vracov. Z vrchu zostupovala k ceste medzi Hrušovom a Uhercami, odkiaľ zostupovala k potoku Drahožica. Priamo vystupovala na Tlstú horu a potom zostupovala k ceste, ktorá viedla do Horných Oslian. Hranica pokračovala popri ceste okolo Ostrej hory a ďalej už pokračovala južným smerom (tu majetky kláštora susedili s Tekovom) (HOkl, 138; Šmilauer 1932, 97–98). Podľa metácie sa na územiach severne od majetkov kláštora nachádzali osady Brodzany, Kolačno, Uherce a Horné Oslany (Horná Ves). Tieto majetky ležali v oslianskom obvode (Mišík 1965, 14). Výrazná prírodná hranica medzi kláštorom a kráľovskými majetkami na severe nepodporovala prípadné územné spory. Kláštorná pôda bola vyčlenená zo súkromných majetkov, ktorých centrom bol hrad na Michalovom vrchu. Hradisko z 11. stor. tu bolo už v 12. stor. prebudované na kamenný hrad (jeho zánik súvisí zrejme s expanziou Matúša Čáka) (Valachová 2001, 24; Ruttkay 1981, 412–415). Podľa metácie z r. 1293 stál tento hrad (lokalita *Haradische*) na hranici medzi klížskym opátstvom a oslianskym obvodom. Bližšie údaje o vzťahoch medzi opátstvom a obvodom sa nezachovali. Kláštor si podľa falošnej listiny z r. 1293 robil nárok na tretinu mýta v Starom Tekove a na ďalších (bližšie neuvádzaných) miestach v Tekovskom komitáte, ktoré patrili kláštoru vo Sv. Beňadiku nad Hronom. V potvrdení vlastníckych práv Karolom Róbertom r. 1327 sa nárok na mýto nespomína (Hokl, 139; Valachová 2001, 19–20).

Benediktínske opátstvo vo Sv. Beňadiku založil r. 1075 Gejza I. V období 9.–10. stor. existovalo v tesnej blízkosti neskoršieho kláštora hradisko, ktoré bolo súčasťou systému viacerých pevnostných stavieb v tejto oblasti. V strategicky dôležitom priestore kontrolovali hradiská spojenie diaľkových ciest – pohronskej a nitrianskej. Časť z ich funkcií prevzal novozaložený kláštor. V 11. stor. sa územie týchto opevnených centier stalo súčasťou kráľovskej domény v Nitriansku, z ktorej boli vyčlenené najstaršie majetky opátstva (CDSl I., 54; Habovštiak–Holčík 1994, 139–140; Šalkovský 2002, 125). Kráľ obdaroval opátstvo početnými majetkami, medzi ktorými sa na prvom mieste spomína základný majetok, ktorý tvorilo bezprostredné okolie kláštora. Severná hranica tohto rozsiahleho územia začínala na vrchu, pod ktorým vyvierala Žitava (zrejme Vojšín). Na východnej strane vrchu hranica prechádzala k prameňu potoka Jedľová Štiavnica a popri ňom postupovala smerom na východ, kde sa potok vlieval do Hrona. Na tomto mieste bol na akomsi strome vyrezaný znak kláštora. Ďalej už hranica pokračovala južným smerom na ľavom brehu Hrona (CDSl I., 54; Šmilauer 1932, 115, 133). Metácia veľkého majetku v okolí kláštora v zakladacej listine z r. 1075 je vsuvkou z 2. pol. 13., resp. začiatku 14. stor. I keď toto ohraničenie sa môže opierať o starší stav, zohľadňuje situáciu z obdobia, kedy vzniklo. V ohraničení chýba zmienka o Novej Bani, ktorá ležala na ľavom brehu Jedľovej Štiavnice, no v tomto období ešte nebola významnejšou osadou (Juck 1973, 126; Marsina 1995a, 99–100). Sfalšovaná metácia v listine z r. 1075 presne vymedzuje polohu majetkov kláštora na pravom brehu Jedľovej Štiavnice. V období 11.–12. stor. v tejto oblasti existovalo opevnené sídlo (Zámčisko) s ťažobnou a spracovateľskou funkciou (Ruttkay 1989, 76–77). Hranica kláštorných majetkov na Štiavnici nadobudla význam práve v rozvoji baníctva. Opátstvo, zrejme aj so zainteresovaním panovníka, sa podieľalo na využívaní surovinových zdrojov.

V oblasti Novej Bane sa od 2. tretiny 14. stor. pravidelne objavujú zmienky o zlatonosných baniach a najmä o početných mlynoch. Podiel na vzniku novej bane (v prameňoch ako Štiavnica a Königsberg), ktorá ležala na kráľovskom území (*territorio domini regis*) mali hostia z Pukanca. R. 1337 povolil kláštor hosťom postaviť mlyn na svojom majetku pri potoku Buková Štiavnica. Svätobeňadický opát Sifrid prenajal r. 1345 hosťom na tomto potoku časť mlynov. Kláštor si ponechal štyri miesta mlynov na dolnom toku Bukovej

Štiavnice (CDH VIII.4, 273; MES III., 565). Kvôli rýchlemu rozvoju baníctva sa v tejto oblasti častejšie objavujú zmienky o hranici medzi pôdou Sv. Beňadika a okolitým kráľovským územím. Ako severná hranica opátstva sa Jedľová Štiavnica spomína od vrchu pod ktorým vyviera až k Hronu, odkiaľ zostupuje až ku kláštoru (MES III., 565). Pri vzniknutom spore r. 1346 vyšetroval zoborský konvent priebeh hranice medzi majetkom kláštora a Novou Baňou. Hranicu tvorili dva potoky. Horný sa nazýval Jedľová Štiavnica a dolný Buková Štiavnica. Horný tok Jedľová Štiavnica bol považovaný za starú a prvotnú hranicu kláštora (*principalis meta ipsus monasterii*). Lesy, lúky, oráčiny, vody a ďalšie úžitky pod spomínaným potokom patrili k Sv. Beňadiku a boli vždy jeho vlastníctvom (MES III., 611). Záujem o využívanie pozemkov opátstva sa prejavil v zložitých vlastníckych vzťahoch. R. 1347 kremnický komorský gróf odkázal kláštoru výnosy zo svojej huty, ktorá bola postavená na majetku kláštora v Novej Bani. R. 1347 kráľ disponoval vlastníctvom šiesteho mlyna na dolnom toku Bukovej Štiavnice na majetku kláštora (MES III., 649–650). Presné vymedzenie majetkoprávnych vzťahov je zaznamenané pri opise chotára Novej Bane r. 1355 (ŠA BB Kr, fond Magistrát mesta Nová Baňa, nesprístupnené; Zrebený 1977, 16).

Jedľová a Buková Štiavnica tvorili od r. 1075 severnú hranicu územia opátstva. Ako pisársky úzus boli pre označovanie tokov zaužívané maď. formy názvu Fenyösavnica a Büksavnica (dnes Kýzový a Starohutský potok) (Györffy 1963, 413–414; Zrebený 1977, 9). Severná hranica majetkov svätobeňadického kláštora prechádzala naprieč Tekovom. Nad touto hranicou sa rozprestierala káľovská zem Šušol. Opátstvu patrili početné majetky, ktoré boli od neho územne vzdialené. Menšia časť z týchto majetkov sa podľa hodnoverného miesta listiny z r. 1075 (ešte pred vznikom Zvolenského komitátu) nachádzala aj v Šušole (CDSl I., 55; Haiczl 1913, 11–12). Niekedy pred r. 1237 svätobeňadický opát vystúpil proti zvolenskému županovi, ktorý poberal tretinu kráľovského mýta v šušolských osadách Voznica, Hliník a Sv. Kríž. Belo IV. na základe tejto sťažnosti r. 1237 nariadil, aby tretinu z mýta užíval opát (CDSl II., 19). Právo kláštora poberať mýto v Tekove a na ďalších trhoch tohto komitátu s interpoláciou, v ktorej si opátstvo robí nárok aj na mýta v Šušole, sa objavuje už v listine z r. 1075 (CDSl I., 57). Keď r. 1209 pápež Inocent III. zobral kláštor pod svoju ochranu, potvrdil ho vo vlastníctve majetkov, medzi ktorými sa v Šusole spomínajú lesy a hájnici, ako aj mýto z dreva splavovaného po Hrone. Súpis majetkov neuvádza vlastníctvo podielu z mýtnych staníc Zvolenského komitátu, ktoré predstavovali významný zdroj príjmov, na aký by sa nezabudlo (CDSl I., 119). Mýta v kráľovských osadách podliehali zvolenskému županovi, no svätobeňadický opát podľa Ľ. Jucka (1973, 149) nechal vyrobiť doklad, ktorým mohol preukázať svoj nárok na podiel z mýta. Osady, v ktorých sa mýto vyberalo, patrili ku komitátu už od 12. stor. Zmienka o právomoci zvolenského župana z r. 1237 nie je oporou pre predpoklad, že k Zvolenu boli pričlenené iba krátko predtým (Klein 1985, 88, 107–108). Pri objasňovaní väzieb kláštora ku komitátu zohráva dôležité postavenie hranica medzi súvislým územím opátstva a kráľovským územím za Jedľovou Štiavnicou. Napriek dokladom, ktoré sa vzťahujú už k obdobiu po zániku Zvolenského komitátu, kedy vzrástol význam Novej Bane a oslabilo sa postavenie obvodu Šušol, doložené sú aktivity kláštora o zachovanie vnútorných hraníc, ktoré majú svoj pôvod ešte v starom Tekovskom komitáte z 11. stor.

Benediktínske opátstvo kráľa sv. Štefana založil na svojom majetku Bzovík v Hontianskom komitáte medzi r. 1124–1131 Lampert z rodu Hunt-Poznanovcov. Založenie kláštora bolo potvrdené r. 1135. Pôvodnou rehoľou tu boli benediktíni, no už r. 1180/81 kláštor, azda kvôli uvoľnenej disciplíne, prevzali premonštráti z Klášterního Hradišta na Morave (CDSl I., 71; Backmund 1951, 433; Lászlóová 2002, 121–123). Územie patriace Bzovíku bolo vyčlenené z majetkov, ktoré Hunt-Poznanovci vlastnili dedične, kúpili ho, alebo ho získali kráľovskou donáciou. V listine z r. 1135 sú vyznačené hranice územia, na ktorom bol postavený kláštor. Prvý medzník začína pri rieke Krupinica a pokračuje smerom na západ k hradskej, ktorá vedie do Zvolena. Hranica ďalej smeruje na sever, kde opúšťa cestu a prekračuje Krupinicu, obracia sa akoby na východ, vystupujúc na vrchy a po

pokračujúcich medzníkoch zostupuje severným smerom do doliny. V tejto doline sa pri Krupinici zahýba priamo na východ, vystupuje do veľkých lesov (*in silvas magnas*) a po spomínanej rieke vedie k miestu volanému Lopata. Tu hranica vychádza z lesa a po mnohých znakoch na stromoch prichádza na akúsi planinu volanú Lom, odkiaľ už smeruje na západ. K prvému medzníku sa hranica vracala cez rieku Krupinicu popri medziach medzi Badínom a Pomatom (CDSl I., 71; Šmilauer 1932, 141, 150). Podobne, ako v prípade svätobeňadického kláštora, aj ohraničenie majetkov, vzťahujúce sa na Bzovík z r. 1135, je neskoršou interpoláciou (vznikla pred r. 1262). Rovnako však odráža okrem aktuálneho stavu i staré vlastníctvo majetkov, ktoré sa nachádzali priamo v okolí kláštora.

R. 1238 predstavený kláštora, titulovaný ako opát zo Bzovíka (prepošt premonštrátov), zastupoval kláštor v spore o poplatky za zem Briač, ktorú kláštor prenajal Sasom z Krupiny (CDSl II., 32). Odlišné stanovenie podmienok, za akých prebiehalo využívanie zeme Briač, obsahuje obnovenie výsad pre Krupinu r. 1244. Belo IV. daroval Krupine zem Pomat (totožný s neskorším Uňatínom), ktorú vyňal z pod Hontianskeho hradu a rozhodol, že zem bzovíckeho kláštora Briač môžu Sasi získať výmenou, alebo kúpou (CDSl II., 113; Bakács 1971, 178). Renovácia mestských výsad z r. 1244 vychádza z pôvodných stratených privilégií Krupiny, ktoré museli byť staršie, ako dohoda Bzovíka s Krupinou r. 1238, keďže neobsahovali inú možnosť na využívanie Briaču – jeho prenájom, ktorá sa aj realizovala. Tieto pôvodné články obsahovali základné privilégiá, ktoré Krupina získala rovnako r. 1238, ešte pred uzavretím samostatnej dohody o spôsobe užívania Briaču (Marsina 1995b, 26–28). Pramene vždy spomínajú Briač ako majetok Bzovíka. Podľa metácie okolia kláštora, vsunutej do listiny z r. 1135, možno stotožniť západnú hranicu majetku Bzovíka so západnou hranicou Briaču, ktorá sa dotýkala Krupinice a hradskej, vedúcej do Zvolena. Pozemok priamo susedil s Krupinou a jeho hranica prechádzala v tesnej blízkosti mesta. Využívanie tohto starého majetku kláštora bolo zabezpečené dohodami už pred tatárskym vpádom, čo svedčí o jeho dôležitosti pre Krupinu. Postavenie Bzovíka sa upevnilo r. 1262, kedy Belo IV. potvrdil listinu z r. 1135, kláštor získal exempciu a právo súdiť poddanných mohol iba bzovícky prepošt (RA I.3, 395; Bakács 1971, 55). Snaha Krupiny o rozšírenie jej obmedzenej hospodárskej základne sa v porovnaní s Novou Baňou prejavuje v menšom rozsahu. R. 1311 kúpil bzovícky prepošt Michal od Krupinčanov polovicu mlyna, ktorý mešťania postavili na majetku kláštora nad Krupinicou. R. 1316 kúpil prepošt Jakub druhú časť tohto mlyna (CDA I., 391; RDSl I., 407; RDSl II., 57). Využívanie Briaču Krupinčanmi sa obmedzovalo na poľnohospodársku činnosť. Spory o spôsob využívania tohto územia pretrvávali medzi Krupinou a Bzovíkom počas celého stredoveku (MK I., 17, 35, 37). Územie kláštora sa tiahlo severným smerom a trvalo vymedzovalo chotár mesta. Metačné údaje, vzťahujúce sa na bzovícky majetok r. 1135, potvrdzujú i nasledujúce písomnosti. Pri opise hranice medzi chotármi miest Babiná a Krupina r. 1361 sa na ľavom brehu Krupinice spomína zem Brod, patriaca Bzovíku (*terra ecclesie Bozouk Borod vocata*) (ŠA BB Zv, fond Magistrát mesta Krupina, fasc. I/1).

Územie Krupiny patrilo k Zvolenskému komitátu (k hradnému obvodu Zvolen), keďže v obnovení mestských výsad r. 1244 panovník Krupinu vyníma z pod právomoci zvolenského župana, ktorému do tohto obdobia podliehala (CDSl II., 113). Severne od majetku bzovíckeho prepoštstva ležal Zvolenský komitát. R. 1256 dostal od Bela IV. hájnik zvolenského kráľovského lesa (*custos silve nostre de Zolum*) z Pliešoviec v tejto oblasti majetok (CDSl II., 373). Krupina aj Pliešovce z politického hľadiska patrili k Zvolenu. V cirkevnej organizácii boli ešte začlené v Honte, čo poukazuje na ich predchádzajúcu územnú príslušnosť k Hontianskemu komitátu (MVH I.1, 226–227; Fügedi 1959, 373; Kristó 1988, 375). Hranica medzi Hontianskym a Zvolenským komitátom sa veľmi pravdepodobne v staršom období posunula na juh v prospech Zvolena. Pliešovce a Krupina pripadli k Zvolenu a ich územia boli vyčlenené z Hontu. Hoci Krupina už výrazne konverguje k hontianskej oblasti, ako významná osada patrila pod právomoc zvolenského župana. Svoj význam pri týchto územných zmenách mohol zohrať komitátny obvod Devičie, podliehajúci Zvolenu. Devi-

čie, s jadrom najstarších majetkov na pravom brehu Krupinice, by bez pripojenia Krupiny k Zvolenskému komitátu tvorilo v Honte enklávu. I keď obvod sa prvýkrát doslovne spomína až r. 1324, kedy už zanikal, jeho pôsobnosť sa prejavovala pravidelne už od pol. 13. stor. (Maliniak 2002, 150–152; Dl 95 589). Devičie menilo svoj rozsah, pričom vo Zvolenskom komitáte zaujímalo osobité postavenie. Jeho hranice nemožno stotožňovať so stabilnými hranicami obvodov Zvolenského komitátu. Napriek zložitému vývoju bolo Devičie starým centrom kráľovskej správy okolitých území, od ktorého si odvodzovali svoj pôvod miestni jobagióni (RA II.2–3, 65; Dl 40 182). Na zmenu priebehu hranice medzi Hontom a Zvolenom mohlo mať vplyv aj založenie kláštora na Bzovíku niekedy po r. 1124. S majetkami, ktoré tvorili v tejto oblasti doménu Hunt-Poznanovcov, susedili územia, ktoré boli využité na posilnenie kráľovského vlastníctva. Hranica medzi základným majetkom bzovíckeho kláštora a Zvolenským komitátom sa ustálila v 12. stor. na rieke Krupinici. Polohu tejto hraničnej línie presne opisuje priebeh ohraničenia bzovíckych majetkov r. 1135. O zachovávaní starých hraníc medzi Bzovíkom, Krupinou a Pliešovcami na severe, svedčí listina z r. 1471, kedy Budínska kapitula určila hranice podľa potvrdzovacej listiny z r. 1262. Podrobné ohraničenie rozširuje miestopis známy z predchádzajúcich metácií (zem Brod a Lopata) o ďalšie lokality. Listina spomína aj hraničný význam Krupinice ako rieky, ktorá rozdeľuje Zvolen a Hont (*fluvius Corpona... qui comitatu Zolien et Honthen ubique divideret*). Údaje o hraniciach medzi Zvolenskou a Hontianskou župou tu dopĺňa aj uvádzanie príslušnosti Pliešoviec k Zvolenu a Lehôtky k Hontu (ŠA BB Zv, fond Magistrát mesta Krupina, fasc. I/14). Hranica medzi Hontom a Zvolenom vo forme hranice medzi kláštorom, mestom a osadami svedčí o intenzívnych vzťahoch, čoho dôkazom je aj skutočnosť, že priebeh tejto hraničnej línie sa zmenil.

Na území v blízkosti hranice Zvolenského komitátu v Novohrade sa nenachádzali kláštorné majetky. Časť šľachtických majetkov na severe Novohradského komitátu hraničila s oblasťou veľkého kráľovského lesa, ktorý sa nachádzal vo Zvolenskom komitáte. Pri metácii osady Chrťany r. 1327 prebiehala hranica chotára od osady Brusník po potoku Strehová až k medziam zvolenských hájnikov (*metis silvarum de Zolum*), ktorí patrili k rovnomennému komitátu (CDA II., 297–298).

Východná hranica zvolenského hradného obvodu sa dotýkala Rimavského komitátu. V období existencie Zvolenského komitátu bol vlastníkom väčšiny územia Rimavy kaločský arcibiskup. Arcibiskupstvo v Kaloči vzniklo azda niekedy po r. 1030. V 12. stor. (v čase vzniku Zvolenského komitátu) boli už v Uhorsku dve arcibiskupstvá (Mácska 2003, 19). Rozsiahla oblasť, zaberajúca celú severnú časť Rimavského komitátu, ako aj jeho juhovýchodný okraj, tvorila arcibiskupský majetok. Územie daroval Ondrej II. arcibiskupovi Bertoldovi (1207–1218), bratovi kráľovnej Gertrúdy a vlastnili ho aj nasledujúci preláti s titulom kaločského arcibiskupa (Slivka 2002, 32–35; Sokolovský 1997, 82–84). Hranica medzi majetkami arcibiskupa v Rimavskom komitáte a Zvolenským komitátom prechádzala cez horské hrebene. Rozhraničenie oblasti je zaznamenané r. 1321 pri opise hraníc panstva hradu Muráň v Gemeri. Na západnej strane malo spoločnú hranicu s majetkom arcibiskupa Rimavská Sobota, ďalej hraničilo so Zvolenom (*metas cum Zolyum*), odkiaľ viedla spoločná hranica s Liptovom a pokračovala po hranici so Spišom (RDSl II., 326). Majetky kaločského arcibiskupa v Rimavskom komitáte boli označené podľa ich centra v Rimavskej Sobote, kde sídlil aj arcibiskupov oficiál. Územné spory kaločského arcibiskupa sú doložené v južnej časti Rimavského komitátu, kde sa nachádzali rozsiahlejšie majetky Hunt-Poznanovcov (Györffy 1987, 157–158; Sokolovský 1997, 84–85). Rešpektovanie hraničnej línie medzi Zvolenom a Rimavou podporovali ťažko dostupné horské pásma, ktoré tieto majetkové celky rozdeľovali.

Priaznivé podmienky pre rozvoj osídlenia umožnili medzi Liptovom a Spišom utvoriť zložitú hranicu medzi komitátom a kláštormi, či cirkevnými inštitúciami. R. 1223 bol založený z kráľovskej iniciatívy kláštor cistercitov v Spišskom Štiavniku. Nový konvent osídlili mníši z poľského Wąchocku (Slivka 1991, 102–104). Keď Belo IV. r. 1260 potvrdil držbu

majetkov, ktoré kláštoru daroval vojvoda Koloman, spísomnené bolo aj ohraničenie majetkov opátstva na západe. Hranica vystupovala cez les na vrchol zasneženej hory Polta, volanej aj Holica (*Golicha*), odkiaľ pokračovala priamo na sever cez kopce a lesy k prameňu rieky Poprad v snežných vrchoch (CDSl II., 453). S takýmto vymedzením hranice spišského opátstva sa zhodujú podrobné ohraničenia liptovských majetkov, ktoré dokladá rad donačných listín. Z r. 1267 (falzum spred r. 1318) pochádza ohraničenie pustého kráľovského lesa (*quandam silvam nostram desertam*), ktorý získal šľachtic Bohumír. Hranice lesa potvrdili zvolenský a spišský župan Michal, a spišský opát Albert. Prvá hranica majetku začínala zo spišskej strany pri medziach opáta (*metas abbatis*) v blízkosti prameňa nad hradskou smerujúcou z Liptova do Spiša. Hranica prechádzala hradskú a potok, a pokračovala cez kopce v lese k prameňu rieky Hornád odkiaľ vystupovala k holiam po vrchole ktorých smerovala k vrchu Kenéz (*ad montem Quenez*). Hranica ďalej prechádzala Liptovom a vracala sa východným smerom k Tatrám, kde vystupovala k vrchu, pod ktorým vyvierala rieka Poprad, odkiaľ viedla cez les k prvému medzníku pri prameni nad hradskou (RA I.3, 476–477). R. 1269 bol ohraničený pustý kráľovský les, ktorý ležal medzi tokom Hybice a medzami či hranicami Spišského komitátu (*limites seu terminos comitatus de Scepys*). Zo spišskej strany s týmto lesom susedila zem spišského opáta (*terra abbatis de Scepys*). Hranicu medzi Liptovom a Spišom spomínajú i nasledujúce listiny, pričom jej priebeh sa nemenil (RA I.3, 493–494; RA II.2–3, 87; Ratkoš 1947, 66). R. 1294 na spišskej strane daroval Ondrej III. magistrovi Eliášovi divý les (*inculta silva*). Západná hranica majetku vystupovala od prameňa rieky Hron k holiam volaným Holica (*ad alpes Golcha*) (Šmilauer 1932, 191–192). V prameňoch sa opakovane objavuje označenie vrchu Holica a širšie označenie vrchov maď. tvarom Kenéz. V obidvoch prípadoch ide o pomenovanie Kráľovej hole, ktorá tvorila najjužnejšie položený bod hraničnej línie medzi Liptovom a Spišom (Vencko 1927, 293). Tento výrazný metačný bod je zároveň totožný s medzníkom, ktorý rozdeľoval hranice Liptova, Spiša a Gemera, spomínané pri opise územia hradu Muráň r. 1321. Označenie Kenéz, vo význame „Kniežací vrch", je pritom dávané do súvisu so starým politickým členením týchto oblastí, čo poukazuje na stálosť hraníc komitátu (Györffy 1998, 44–46).

Hraničná poloha spišského opátstva sa prejavuje v rozložení jeho majetkov v okrajových častiach Spišského komitátu. Usadenie poľských cistercitov v Štiavniku, zázemie ktorého tvorila oblasť s pomerne hustým osídlením, podmieňovali širšie hospodárske aktivity (uvažuje sa aj využívaní miestnych rudných ložísk). Zámer preložiť sídlo opátstva r. 1237 do Lučivnej, zrejme kvôli výnosom z tamojšieho mýta v blízkosti komitátnych hraníc, sa však nerealizoval (Slivka 2001, 312; Slivka 1991, 102–103; Hervay 1984, 178). Po založení nových osád na Bohumírovom majetku vo východnej časti Liptova došlo vo vzťahu k hraniciam k zmene. Najvýchodnejšie položenou liptovskou osadou bola Šuňava, ktorú vlastnili Bohumírovi synovia. Pri deľbe majetku osada pripadla Bohumírovmu synovi Dionýzovi, ktorý vstúpil do kartuziánskeho kláštora na Skale útočišťa. Kartuziáni o Šuňavu prejavili záujem a r. 1321 daroval Dionýz svoj majetok kláštoru. Pri prevode vlastníctva zastupovali kartuziánov prior Martin a mních Ján. Dionýz neskôr, vzľadom na svoj šľachtický pôvod a nadobudnuté zásluhy, zastával na Skale útočišťa funkciu kláštorného pastiera (RDSl II., 314–315; Slivka 2001, 314). Kláštorná pôda na pomedzí Liptova a Spiša sa ďalej rozšírila vybudovaním benediktínskeho kláštora v Štôle. R. 1314 ostrihomský arcibiskup potvrdil fundáciu kláštora Panny Márie, ktorý na svojom majetku na Spiši založili Gerlach zo Spišskej Soboty, Mikuláš zo Stoján a farár Menhard zo Švábovic spolu so spoločníkmi. Prior tohto miesta bol podriadený svätobeňadickému opátovi. Na predchádzajúce pôsobenie benediktínov tu poukazuje poznámka, že miesto, na ktorom bol kláštor pod snežnými vrchmi (Tatry) postavený, sa nazýva cela Panny Márie. R. 1319 je už miesto nazvané kláštor Štôla (RDSl I., 531; RDSl II., 214). Priorát v Štôle bol kláštorom s majetkami menšieho rozsahu. Samotná Štôla ležala na území, ktoré od r. 1264 vlastnili predkovia šľachticov z Batizoviec. Severnú hranicu majetku tvorili hrebene Tatier. Od juhu do tejto oblasti pri rieke Poprad zasahovalo opátstvo cistercitov (Houdek 1951, 49–50).

Východnú časť Liptova dlhodobo ovplyvňovalo prepoštstvo sv. Martina na Spiši. Výstavbu kostolov na Bohumírových majetkoch Štrba a Važec, kde boli škultétmi spišskí Nemci, inicioval spišský prepošt Mutimír (RDSl I., 198–199). Fary v týchto osadách patrili pod právomoc spišského prepošta, ktorého pôsobenie tak presahovalo zo Spiša do Liptova. Počiatky spišského prepoštstva siahajú pravdepodobne na začiatok 12. stor. Cirkevná organizácia tu v podobe pohraničného prepoštstva predstavuje archidiakonát nového typu (Slivka 2002, 32–35). Najstaršie správy o spišskom prepoštovi dokladajú prostredníctvom dynastických vzťahov jeho úzke previazanie s kráľovskou mocou. R. 1209 potvrdil Ondrej II. vlastníctvo majetku, ktorý po dohode získal spišský prepošt Adolf (brat kaločského arcibiskupa Bertolda a kráľovnej Gertrúdy) (Slivka 2002, 32–35). Podľa stručného ohraničenia išlo o územie, ktoré ležalo na úpätí Tatier v oblasti Lomnického štítu nad riekou Poprad, do ktorej zostupovala hranica po Červenom potoku (CDSl I., 122; Števík 2002, mapa). Majetok prepošta Adolfa bol v porovnaní s majetkom, ktorý nadobudol azda v tomto období aj arcibiskup Bertold na Rimave, dedičným vlastníctvom. R. 1246 boli v držbe územia potvrdení Rudigerovi synovia Rikolf a Herman (zvaný Poliak), vnuci Adolfa (CDSl II., 155). Juhozápadne od tohto majetku ležalo územie Veľkého Slavkova, ktoré medzi r. 1251–1252 vlastnili turčianski premonštráti. Severnú hranicu územia premonštrátov tvorili predpolia Tatier v oblasti prameňa Slavkovského potoka (CDSl II., 258, 276). R. 1270 boli ustanovené za účasti spišského prepošta Mutimíra, zvolenského a spišského župana Michala a spišského opáta Alberta hranice medzi majetkom Adolfovej rodiny a územím hostí z Kežmarku. Toto donáciami sa rozširujúce územie tvorilo základ veľkého pozemkového vlastníctva šľachticov z Brezovice, ktorých majetky zasahovali až za Tatry, kde sa sformovalo územie pohraničného hradu Dunajec, ktorého západnú hranicu tvoril tok Bielej vody (CDH V.1, 76–77; RA II.1, 71; Houdek 1951, 50–55, 58).

Spišský prepošt spočiatku sídlil na Spišskom hrade, čo dokladá prelínanie cirkevnej inštitúcie s politickou správou. O výraznom vplyve a nezávislom postavení spišského prepoštstva svedčí aj narušenie hraníc hontianskeho archidiakonátu v Liptove, do ktorého zasahovala právomoc spišského prepošta (až do r. 1776 mu podliehali fary v Štrbe a Važci) (Slivka 2002, 24–25; Ratkoš 1947, 68). Spišský prepošt Jakub je na konci 13. stor. opakovane titulovaný ako spišský biskup. S pokusom o vytvorenie Spišského biskupstva súvisí snaha o rozšírenie kompetencií prepošta. Vlastná cirkevná správa Spiša a okolitých oblastí, ktoré boli vzdialené od Ostrihomu, by bola zmenou v starej cirkevnej organizácii. Vytvorenie samostatnej diecézy, o ktorej sa hovorí v listine pápeža Klementa VI. z r. 1348, sa malo realizovať spojením Liptova a Spiša. Spišské biskupstvo sa však pre neochotu ostrihomského arcibiskupa a zaneprázdnenosť panovníka neutvorilo (Špirko 2001, 133–140). Pokus o založenie biskupstva na Spiši v pol. 14. stor. bol iba vyústením dlhodobejšieho úsilia spišských prepoštov upevniť postavenie prepoštstva na územiach, ktoré boli od neho územne vzdialené. Záujem prepoštstva o Liptov, ešte v období, kedy bol súčasťou Zvolenského komitátu, súvisel s rozširovaním osídlenia a formovaním cirkevnej správy. Okrem ohraničenia východnej hranice Liptova majetkami spišských kláštorov, z ktorého je zrejmá ich orientácia na oblasť Liptova, v politickej oblasti dokladá kontakty medzi Spišským komitátom a Liptovom (Zvolenským komitátom) zdvojovanie funkcií zvolenského a spišského župana, ktoré je doložené v 50. a 60. rokoch 13. stor. (Zsoldos 2003, 25–26). V tomto prípade možno predpokladať záujem panovníka o posilnenie správy pohraničných oblastí Uhorska.

Spoločným znakom pri ohraničovaní majetkov Bohumírovho rodu, spišských cistercitov, turčianskych premonštrátov a potomkov prepošta Adolfa je, že severná resp. západná hranica ich území, ktorú tvorili Tatry, viedla iba po úbočiach tohto horského pásma. V 13. stor. ešte v tomto priestore neexistovala hraničná čiara. Jej utvorenie v danom období ešte nebolo potrebné. Hranica majetkov v Liptove a na Spiši zvyčajne vystupovala iba k prameňom známych vodných tokov. Za ňou sa začínalo širšie pohraničné pásmo. Už Anonymus spomína, že hranica medzi Uhorskom a Poľskom začínala na hrebeňoch Tatier

(GH, 62–63, 115–116). Problematike priebehu uhorsko-poľskej hranice, ktorá bola totožná so severnou hranicou Zvolenského komitátu, nebola venovaná dostatočná pozornosť. Pri interpretácii malého okruhu prameňov, ktoré ju priamo, alebo nepriamo umožňujú lokalizovať, boli iba v malej miere konfrontované uhorské a poľské pramene. Hranicou medzi Zvolenským komitátom a poľskými územiami na severe bola zóna. Vývoj tejto pohraničnej oblasti sa zhoduje s poznatkami, ktoré sú o stave uhorsko-poľskej hranice známe. Horské pohraničné pásmo dosahovalo v 11.–12. stor. šírku až niekoľko desiatok km. Od 14. stor. sa iba postupne zužovalo do podoby hraničnej línie, ktorú zväčša tvoril horský chrbát Karpát (Uličný 2000, 47).

Územie severne od Tatier, s ktorým na západe hraničila Orava (na ľavom brehu Čierneho Dunajca) a na východe Spiš (na pravom brehu Bielej vody), bolo súčasťou uhorsko-poľského pohraničného pásma. Napriek skutočnosti, že Tatry, tvoriace na juhu hranicu s Liptovom, tu tvorili výraznú bariéru, zachoval sa významný doklad o využívaní tohto územia uhorskou stranou. R. 1265 Štefan IV. potvrdil výsady ľudu v Liptove a Turci. Medzi podrobne vymenovanými povinosťami poddanského obyvateľstva je zaznamenané ako súčasť zvykového práva aj poľovanie na zver v kráľovských lesoch. Podľa privilégia mohol ľud loviť všetky druhy divých zvierat v lesoch od potoka Prosiek až k Spišu a tiež od Dunajca až k Poľsku (*in silvis a fluvio Poroscyk usque Scepus et similiter in Danoych usque Poloniam*) (Századok, 880; RA I.3, 443). Územie s právom slobodného lovu na západe presne vymedzoval Prosiecky potok. Hranicu na východe tvoril Spiš. Južnou hranicou kráľovských lesov boli teda Tatry. Severnou hranicou územia boli poľské hranice. Takéto ohraničenie územia neumožňuje *Danoych* stotožniť s iným vodným tokom v Liptove, či považovať vymedzenie hraníc kráľovského lesa za omyl. Hneď za týmto ohraničením je v listine opísaná južná hranica liptovského územia, ktorú tvorili medzníky medzi Liptovom a Breznom (Századok, 880). Na základe tejto zmienky Gy. Györffy (1963, 191–192; 1998, 45) prepokladal, že územie od Tatier po Dunajec bolo r. 1265 súčasťou Zvolenského komitátu a iba neskôr táto oblasť patrila Poľsku. Autor zároveň vymedzil územie Dunajec, ktoré bolo prifernou oblasťou Zvolenského komitátu. Podľa listiny z r. 1265 oblasť Dunajca, ktorú ľud mohol využívať až po hranice Poľska, podliehala pod právomoc panovníka, ktorého územia v Liptove spravoval zvolenský župan. Uhorská strana túto oblasť nepovažovala za poľské územie. Spojenie Dunajca s Liptovom a Oravou zabezpečovalo niekoľko ciest lokálneho významu. Pri ohraničovaní liptovského majetku Okoličné r. 1294 (1326) smeruje severná hranica po holiach, ktoré susedia s Dunajcom (*Prima meta incipit de alpibus a parte Dunajech existentibus ab aquilone*) (CAC X., 252–253; Györffy 1998, 39). Existenciu ciest, ktoré k Dunajcu viedli cez horské doliny, dokladajú nálezy už v predhistorickom období. Povodie Dunajca vo včasnom stredoveku umožňovalo prenikanie osídlenia, predovšetkým však do nižšie položených oblastí Spiša (Čaplovič 1987, 161–165; Parczewski 1996, 73–75). Dunajec bol hranicou tam, kde to dovoľovali prírodné podmienky, avšak skutočné postavenie oblasti za Tatrami nebolo jednoznačné. Dotýkali sa jej aj poľské záujmy. Nároky na územie v okolí Dunajca zodpovedali rôznym predstavám o úlohe hranice.

Založenie cistercitského opátstva v Ludzimierzi na ľavom brehu Dunajca sliezskym kniežaťom Henrikom I. v r. 1235–1238, tvorilo súčasť kolonizácie pohraničných poľských území. Vo výstavbe kláštora sa však ďalej nepokračovalo a r. 1245 došlo k jeho translokácii do vzdialenejšieho Szczyrzycu (Slivka 1996, 201–202). V pohraničej oblasti na Dunajci sa sústreďovali majetky viacerých kláštorov. Ako uhorsko-poľská hranica bol Dunajec miestom založenia kartuziánskeho kláštora v Lechnici. Opis hraníc majetku kláštora z r. 1344 spomína *Donavich* ako rieku, ktorá rozhraničuje Uhorsko a Poľsko. Podľa J. Kútnika (1966, 181–185) mohli pred vznikom kláštora na tomto mieste pôsobiť cisterciti zo Szczyrzycu. Na poľskom území ležali na Dunajci a Poprade majetky klarisiek v Starom Sączi. R. 1280 ich kláštoru darovala kňažná Kunigunda (*villas et hereditates nostras... scilicet in Dunaiecz et Poprod*) (MPH IV., 700–701; Homza–Sroka 1998, 83). R. 1250 prevzal patronát nad szczyrzyckým opátstvom krakovský a sandomiersky knieža Boleslav. Podľa sfalšovanej

listiny z r. 1255 knieža Boleslav udelil opátstvu v Szczyrzyci právo poľovať v lesoch v okolí Tatier a právo rybolovu vo vodách na ich majetku. Na inom mieste listina spomína dolovanie rúd na územiach a majetkoch kláštora. Kniežaťu patrila polovica z ich výnosu. Druhá polovica patrila podľa dedičného práva opátovi. Text listiny opáta Tislina bol v 2. pol. 14. stor. interpolovaný a odráža predovšetkým podmienky v tomto období (CDH IV.2, 352; CDSl II., 356; mladšie falzá CDH IV.2, 79, 91, 282). Cisterciti užívali svoje majetky v Ludzimierzi, no neskôr v dôsledku zlého hospodárenia o ne prišli. Szczyrzyc patril medzi kláštory, ktoré nevlastnili rozsiahle pozemkové vlastníctvo a zachovávala sa v nich regula (Vencko 1927, 28–29; Kútnik 1966, 178–179; Chłopocka 1987, 11–12). Záujem cistercitov o hospodárske využívanie pohraničia s prihliadnutím na ich územie pri Dunajci siahal do staršieho obdobia. Stav, ktorý zachytávajú výsady liptovského ľudu a vlastnícke práva szczyrzyckých cistercitov, si zjavne protirečia. Keďže ale hranice medzi Uhorskom a Poľskom neboli presne vymedzené, neboli ani náležite rešpektované. Na pokusy o rozšírenie politického, mocenského a územného rozsahu mimo hraníc kráľovstiev sa zachovali viaceré doklady. V niektorých prípadoch krakovské knieža, alebo uhorský kráľ darovali majetok, ktorý presahoval hranicu medzi Uhorskom a Poľskom. Tieto donácie sa zvyčajne nerealizovali (Uličný 2000, 45–47). Uhorská strana definitívne stratila záujem o Dunajec zrejme v súvislosti so zánikom Zvolenského komitátu. Po rozčlenení komitátu na šľachtické župy sa zmenil štatút tejto oblasti, ktorá dovtedy spolu so severnou časťou Oravy tvorila staré pohraničné pásmo.

Na poľských územiach nad Oravou sa rozkladali majetky benediktínskeho opátstva Tyniec. Kláštor založil r. 1044 krakovský knieža Kazimír Obnoviteľ na mieste staršieho opevneného sídla, ktoré odňal veľmožom z rodu Toporczyk (Labuda 1995, 27–35; Sczaniecki 1989, 47–50). Opátstvo spočiatku nevlastnilo rozsiahle územie. K zmene došlo okolo r. 1075, kedy bola započatá nová forma donácií a politika Boleslava Smelého smerovala k jednotnej vláde v spolupráci s cirkvou (Sczaniecki 1989, 55). Na podobnosť s vývojom opátstva vo Sv. Beňadiku nad Hronom neupozorňujú iba výrazné spoločné črty trojloďových románskych kostolov, s výstavbou ktorých sa v oboch kláštoroch začalo v poslednej štvrtine 11. stor. (Mencl 1966, 149–152; Zaitz 2000, 319–321). Medzi svedkami pri založení svätobeňadického opátstva vystupuje biskup Franco, ktorý je totožný s misijným biskupom Francom z Liége, pôsobiacim v Poľsku aj v Uhorsku (Homza 1996, 119–120). Založenie obidvoch opátstiev súviselo s upevňovaním panovníckej moci. Najstaršie kláštory boli oporou misijnej činnosti a rodiacej sa cirkevnej organizácie. Lokovanie kláštorov na strategické miesta v blízkosti opevnených centier malo svoje príčiny. Na prvom mieste stála ich bezpečnosť. Zohľadniť je potrebné aj praktické dôvody, prestíž a potreby fundátora (Derwich 2000, 81–82, 103–104).

Južnú hranicu majetkov tynieckeho opátstva tvorili lesy na uhorsko-poľskom pohraničí. Poddaní kláštora mali neobmedzené právo využívať les až po uhorské hranice. R. 1253–1258 knieža Boleslav priznal osade opátstva Radziszow v spore so strážcami pohraničia právo na využívanie lesa. Horské pohraničné pásmo bolo poľskou aj uhorskou stranou označované ako čierny les (*silva nigra*) (Rokosz 1995, 64; RA II. 2–3, 291–292). Priebeh hraníc opátstva je zaznamenaný v listine kniežaťa Leška Čierneho z r. 1286. V potvrdení starých a nových práv, a slobôd pre opáta a kláštor boli vymedzené základné majetky opátstva. Hranica majetkov začínala pri Visle a smerovala na juh po toky Skawa a Skawinka až k hraniciam Uhorska (*ex alia parte in Skavinam et Scavincam usque ad metam Ungariae procedunt*) (CDT, 63–65). Skawa pramenila na hraniciach s Uhorskom pri Orave. Hraničný význam rieky zvýrazňovali staré majetky kláštora. Od r. 1179 sa hranica medzi Krakovskom a Sliezskom ustálila na Skawe, 25 km od Tynca. R. 1274 sa táto hranica posunula na vzdialenosť iba 3 km od opátstva, čím vzrástol jeho strategický význam (Rokosz 1995, 64–67). Bezpečnosť a stabilitu uhorsko-poľskej hranice tu posilňoval široký pás lesov, ktorý pokračoval východným smerom popri Dunajci. Tyniecke opátstvo nadobudlo vďaka donáciám kniežat rozsiahle pozemkové vlastníctvo, ktoré tvorili aj majetky nad Dunajcom.

Kostoly, ktoré boli v týchto oblastach postavené, sú dokladom o misijnom a kolonizačnom pôsobení tynieckých benediktínov (Sczaniecki 1989, 62).

Trenčiansky komitát na východe hraničil s Oravou. Podľa ohraničenia šľachtických majetkov z r. 1323 viedla západná hranica Oravy k hraniciam Poľska (*ad metas Polonie*) nad riekou Kysuca a na juhu smerovala k sútoku riek Orava a Váh (RDSl II., 488). Po obidvoch stranách hranice medzi Trenčianskym komitátom a Turcom sa rozprestierali majetky kláštorov a cirkevných inštitúcií. Pri metácii turčianskej osady Trnovo v r. 1256 vystupuje hranica cez veľký les (*per magnam silvam*) k prameňu Trebostovského potoka, kde sú medzníky zeme Rajec (*terminis terre Rayec*) (CDSl II., 377). Ondrej II. daroval r. 1235 ostrihomskému arcibiskupovi majetok Rajec a rybník na rieke Orava. Zmienka o tomto vlastnícte sa nachádza až v listine z r. 1287. Napriek výhradám voči hodnovernosti prameňa Ostrihomská kapitula tieto majetky skutočne istý čas vlastnila. Pred r. 1236 vlastnil nitriansky biskup zrejme inú časť majetku Rajec, ktorú s Hunt-Poznanovcami vymenil za majetky na Považí, o čom svedčí podozrivá listina (CDSl I., 329; CDSl II., 14; Lukačka 2002, 77; Marsina 1964, 61, 63). Samotný názov Rajec a prítomnosť patrocínia sv. Jána Krstiteľa poukazuje podľa M. Slivku (1998, 63–64) na možný súvis s pôsobením rehoľnej komunity.

Západná hranica základného majetku premonštrátskeho prepoštstva Panny Márie v Turci sa zhodovala s hranicou, ktorá prechádzala medzi Turcom, Trenčianskym a Nitrianskym komitátom. Kláštor bol založený na území, kde sa r. 1113 nachádzala osada, patriaca benediktínom zo Zoboru (CDSl I., 66). Podľa neskorších dokladov susedil majetok turčianskeho kláštora s pozemkami bíňskych Hunt-Poznanovcov, Diviackovcov a Ludanickovcov, čo azda poukazuje na možnosť, že toto územie bolo pôvodne vyčlenené zo súkromného vlastníctva (Lukačka 2002, príloha Súpis majetkov zoborského opátstva). Belo IV. pri snahe o zachovanie rozsahu kráľovského územia daroval premonštrátom r. 1251 iba tie majetky, ktoré postačovali na výstavbu kláštora. V Turci išlo pritom iba o majetky malého rozsahu, na ktorých boli dočasne usadení dominikáni a o menšie územie pod kráľovským hradom (CDSl II., 257). R. 1252 bol kráľ nútený rozšíriť majetky prepoštstva o územie piatich osád, keďže priamo v okolí kláštora sa nenachádzali majetky, ktoré by slúžili potrebám kláštora (CDSl II., 279). Kráľ pritom vyňal z majetkového celku premonštrátov územie, na ktorom bol postavený hrad Turiec. Prepoštstvo bolo i neskôr pevne prepojené s kráľovskou mocou. Ako jediný kláštor vo Zvolenskom komitáte, ktorý bol hodnoverným miestom a vlastnil tu početnejšie majetky, získal dominantné postavenie najmä v oblasti Turca (Backmund 1951, 464; Mišík 1962, 79–80). Rozloženie majetkov v okolí kláštora vytvorilo celistvé územie, ktorého hranica na západe hraničila s Rajcom. Na juhu hranica prebiehala v oblasti Polerieky, kde už hraničila s oblasťou Hornej Nitry (Beňko 1996, 59–60). K upevneniu postavenia majetkov prepoštstva došlo r. 1266, kedy Belo IV. vyňal ľud kláštora z pod právomoci zvolenského župana a sudcu. Súdnu moc nad kláštorom mal iba prepošt. Kláštorná osada Podhradie súčasne získala mestské práva, čo iba potvrdzuje vysokú úroveň hospodárskych aktivít premonštrátov (RA I.3, 452; CDP VI., 137). K vlastníckym zmenám došlo i v nasledujúcom období. Na začiatku 14. stor. vlastnilo prepoštstvo hrad Turiec. Turčianske majetky kláštora nadobudli charakter rozsiahlejšieho pozemkového vlastníctva a v 30. rokoch 14. stor. už panovník časť z nich neoprávnene zabral (MVH I.1, 218; Hološová 1990, 59).

Predpokladom pre priaznivý rozvoj prepoštstva boli osobité podmienky v Turci. Aktivity zoborského opátstva v Nitriansku mohli nadobúdať väčší rozsah už v 11. stor. prostredníctvom darovaných majetkov, na ktorých bola ustanovená rehoľná správa. Postavenie Zobora v Turci nebolo zanedbateľné, ako o tom svedčia spory, ktoré medzi benediktínmi a premonštrátmi pretrvávali ešte aj v čase, kedy práva prepoštstva zabezpečovali viaceré výsadné listiny (Mišík 1965, 18–19; Hološová 1990, 57–58). Na význam starého zoborského majetku v blízkosti kráľovského hradu a trhovej osady tu poukazuje prítomnosť dominikánov. Špecifické podmienky sa vo Zvolenskom komitáte uplatnili aj pri vzniku kláštora

minoritov pri hrade Ľupča v blízkosti Banskej Bystrice (Hanuliak–Ragač 2000, 233–236). Žobravé rehole v hospodársky významných centrách tvorili protiváhu voči pozemkovému vlastníctvu starších kláštorov. Presadenie sa premonštrátov v Turci však zaručovalo vďaka ich majetkovej držbe širšiu pôsobnosť prepoštstva.

V Nitrianskom komitáte hraničil s Turcom menší premonštrátsky majetok. R. 1258 odkázal prepoštstvu svoj majetkový podiel, patriaci k hradu Vyšehrad, Budimír z rodu Diviackovcov. R. 1275 je tento majetok, nachádzajúci sa pri Pravne v Nitrianskom komitáte, označený ako časť zeme kláštora Panny Márie v Turci. Išlo o Solku (pôvodne Selka), ktorá bola strednou časťou diviackovských majetkov pod Vyšehradom, vybudovaným na hraniciach Turca s Nitrianskym komitátom (CDSl II., 408; CDP VI., 208; Lukačka 1992, 44). R. 1232 nitriansky biskup Jakub prepustil Ondrejovi II. svoj majetok Lelovce, za čo dostal ako náhradu majetok Nitrianskeho hradu. Vovedenie do majetkovej držby vykonal bývalý zvolenský župan Detrik (CDSl I., 279). R. 1254 zvolenský župan Miko voviedol do vlastníctva Leloviec oslianskeho oficiála Ivánku (CDSl II., 316; CDP VII., 129). Lelovce napriek doložiteľným vzťahom zvolenského župana a jeho úradníka nepatrili k Zvolenu, ale nachádzali sa v blízkosti jeho hraníc v Nitrianskom komitáte. Ich územie ležalo medzi tokmi Nitrice a Nitry, a susedilo z južnej strany s oslianskym obvodom. Ako významnnejší majetok mohli byť Lelovce starým vlastníctvom nitrianskeho biskupa. Územia, ktoré vlastnil ma Hornej Nitre zoborský kláštor, mohli benediktíni nadobudnúť prostredníctvom donácie od veľmožského rodu, podobne, ako sa tak stalo v prípade turčianskych majetkov. R. 1113 sa tu spomína majetok opátstva, s ktorým na západe hraničili Račice (Mišík 1965, 18–19; CDSl I., 66). R. 1249 boli Račice a Dvorníky súčasťou majetkou, ktoré Zobor získal od panovníka ako kompenzáciu za majetky v Turci. R. 1252 kráľ potvrdil výmenu osád (nespomínajú sa po mene) *sub metis antiquis*. Račice a Dvorníky pri Lelovciach hraničili s obvodom Oslany a opátstvo ich vlastnilo i v nasledujúcom období (Beňko 1996, 55; CDSl II., 279; CDP VI., 170).

Hoci presnejšie vymedzenie priebehu hraníc Zvolenského komitátu v miestach, kde sa dotýkali kláštorných majetkov, súvisí s ich spísomnením – s prameňmi, ktoré tieto hranice spomínajú, je zrejmé, že tieto hranice v mnohých prípadoch existovali už v čase, kedy ešte neboli písomne zaznamenané (obr. 1 – mapa). Časť z kláštorov vznikla v období pred utvorením Zvolenského komitátu. Hranice majetkov týchto inštitúcií sú prispôsobené hraniciam politických celkov, ktoré v tomto priestore existovali už pred vznikom komitátu v 12. stor.

Dôvody pravidelného rozloženia kláštorov na hraniciach Zvolenského komitátu pomáhajú objasniť okrem územného členenia cirkevnej organizácie duchovné potreby mníšstva. Význam kresťanskej spirituality, prejavujúcej sa v porovnaní s cirkevnou organizáciou navonok iba nevýrazne, umocňovala prítomnosť Zvolenského lesa. Problematike sa podrobne venoval už V. Chaloupecký (1923, 64–65, 149), pričom autor lokalizoval oblasti tohto lesa až za hranice Zvolenského komitátu, s čím nemožno súhlasiť. Podľa najstarších dokladov susedili so Zvolenským lesom na východe Spišský les a na juhu Hontiansky les (GH, 78–79; CDSl I., 54). Vo všetkých prípadoch ide iba o opisné označenie územia, podliahajúceho pod správu komitátov (osídlenie v horských kotlinách bolo relatívne husté). Prvou nepriamou zmienkou o Zvolenskom komitáte (lese) je správa, ktorú podávajú Gesta Hungarorum. Výpovedná hodnota Anonymovho diela sa prejavuje najmä v jeho symbolickom jazyku, ktorý je dobovým literárnym štýlom, aký uplatňovali románové gestá. Gesta Hungarorum preto v mnohom odkazujú na súdobé diela, známe v západoeurúpskom prostredí. Interpretácia, ktorá v minulosti vychádzala z faktografickej úrovne diela, viedla k chybným záverom. Symbolika, akú v súvislosti so Zvolenským lesom uplatnil Anonymus, zdôrazňuje kontrast medzi lesom a kultúrnou krajinou. Gesta Hungarorum spomínajú výpravu hrdinského vojska do „lesa Zvolen" (*in silvam Zovolon*), ktoré na hraniciach kráľovstva (*in confinio regni*) postavilo hrad Zvolen. Na výprave k lesu Zvolen, na ceste popri rieke Hron, jeden z Anonymových hrdinov uvidel jeleňa, ktorého prenasledoval až na

vrchol hory, kde nechal postaviť hrad Tekov (GH, 80–81). Jeleň zohráva v naračných prameňoch dôležitú úlohu. Najviac správ podávajú tieto rozprávania práve o vnútornej premene ľudí pri stretnutí s podivuhodným zvieraťom. Tvoria zároveň aj súčasť legiend o založení kostolov, či kláštorov. Dualizmus medzi prírodou a kultúrou bol zreteľne vyjadrený tým, čo bolo postavené, kultivované a obývané, a tým, čo bolo pusté a necivilizované (Becker–Forstner 1991, 219–222; Le Goff 1998, 69–73).

Pohľad na les ako na inštitucionálnu pustatinu si osvojili mnohé rehoľné spoločenstvá a osobitne eremitizmus. Ako duchovná púšť bol les protikladom kultúrnej krajiny, v ktorej stáli kláštory. Pripodobnenie lesa k púšti ako k miestu s konkrétnou hodnotou (priestor, v ktorom pôsobia zlé sily, miesto rozhodovania a pokušenia) určovalo vzťahy, ktoré k nemu mníšstvo viazali (Slivka 1998, 60–61; Becker–Forstner 1991, 317–319). Hranicu Zvolenského komitátu tvorili vo väčšine prípadov horské oblasti. Prívlastky, ktoré v prameňoch tieto hraničné oblasti majú – veľký, pustý, divý, alebo čierny les, odrážajú spôsob, akým ich človek vnímal. Les však nebol iba lesom, bol kráľovským vlastníctvom a stráženým lovným revírom (typickým služobníckym obyvateľstvom Zvolenského komitátu sú práve hájnici), čo obmedzovalo jeho využitie (Zsoldos 2003, 18–19). Spory kláštorov o priebeh hraníc ich majetkov s komitátom dokladajú snahy o rozširovanie sfér vplyvu, resp. o ich zachovávanie. Udelenie rozsiahlych majetkov pre najstaršie opátstva a biskupstvá už v 11. stor. bolo spojené, okrem ich priameho hospodárskeho využitia, so zavádzaním progresívnych výrobných metód a kultivačnou činnosťou (Derwich 2000, 82–85; Slivka 2001, 303). Pôsobenie rehoľníkov sprevádzali akulturačné procesy a počas celého stredoveku pokračujúca kristianizácia. Samotné vytvorenie oficiálnej podoby kresťanskej spoločnosti zďaleka nebolo zavŕšením vývoja. Príjmanie skutočne nového spôsobu života bolo nekonečným, stále sa opakujúcim dejom (Kožiak 2001, s. 88–93). Skutočné osvojovanie kresťanských hodnôt prebiehalo v odľahlých horských oblastiach iba postupne. Kláštory, ktoré boli lokované v blízkosti starých hraníc Zvolenského komitátu, plnili i po jeho zániku v 14. stor. svoje úlohy v nových podmienkach. Rekonštrukcia ich pôsobnosti vo vzťahu ku komitátnym hraniciam vytvára historickú štruktúru krajiny, ktorá dlhodobo poznamenala priestor, v ktorom sa nachádzala.

Pramene a literatúra

BACKMUND, N.: Monasticon Praemonstratense I., Straubing 1951.
BAKÁCS, I.: Hont vármegye Mohács elött, Budapest 1971.
BECKER, R.–FORSTNER, D.: Neues Lexikon christlicher Symbole, Innsbruck–Wien 1991.
BEŇKO, J.: Starý Turiec, Martin 1996.
CAC: Codex diplomaticus Arpadianus continuatus I.–XII., ed. G. Wenzel, Pest 1860–1874.
CDA: Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis I.–VII., ed. I. Nagy, Budapest 1878–1920.
CDH: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I.–XI., ed. G. Fejér, Budae 1829–1844.
CDP: Codex diplomaticus patrius Hungaricus I.–VIII., ed. A. Ipolyi–I. Nagy–D. Véghely, Györ–Budapest 1865–1891.
CDSl: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I.–II., ed. R. Marsina, Bratislava 1971–1987.
CDT: Codex diplomaticus monasterii Tynecensis, ed. W. Kętrzyński–S. Smolka, Lwów 1875.
ČAPLOVIČ, P.: Orava v praveku, vo včasnej dobe dejinnej a na začiatku stredoveku, Martin 1987.
DERWICH, M.: Studia nad początkami monastycyzmu na ziemiach polskich. Pierwsze opactwa i ich funkcje. Kwartalnik historyczny, č. 2, roč. 107, 2000, 77–105.
Dl: Magyar országos levéltár Budapest Diplomatikai levéltár (fotokópie listín v Historickom ústave SAV).
FÜGEDI, E.: Kirchliche Topographie und Siedlungsverhältnisse im Mittelalter in der Slowakei. Studia Slavica Academiae scientiarum Hungaricae V., 1959, 363–400.
GH: Kronika anonymného notára kráľa Bela. Gesta Hungarorum, ed. V. Múcska, Budmerice 2000.
GYÖRFFY, Gy.: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I., III., IV., Budapest 1963, 1987, 1998.
HABOVŠTIAK, A.–HOLČÍK, Š.: Príspevok archeologického výskumu k poznaniu stavebného vývoja kláštora v Hronskom Beňadiku. In: Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku, Trnava 1994, 137–149.
HAICZL, K.: A Garamszentbenedeki apátság története, Budapest 1913.
HANULIAK, V.–RAGAČ, R.: Príspevok k problematike existencie kláštorného hospica a Kostola sv. Ducha v Slovenskej Ľupči. Archaeologia historica 25, 2000, 233–244.

HERVAY, F. L.: Repertorium historicum ordinis cisterciensis in Hungaria, Roma–Budapest 1984.
HOkl: Hazai oklevéltár 1234–1536, ed. I. Nagy–F. Deák–Gy. Nagy, Budapest 1879.
HOLOŠOVÁ, A.: Činnosť hodnoverného miesta v Turci do roku 1350. Slovenská archivistika, č. 1, roč. 25, 1990, 56–81.
HOMZA, M.: Refleksje nad Kroniką węgiersko-polską i problem włączenia starej Słowacji do państwa węgierskego. In: Uniwersalizm i regionalizm w kronikarstwie Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 1996, 109–125.
HOMZA, M.–SROKA, S.: Štúdie z dejín stredovekého Spiša, Kraków 1998.
HOUDEK, I.: Vlastnícke pomery v Tatrách v minulosti. In: Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti, roč. 43–45, Martin 1951, 44–64.
CHALOUPECKÝ, V.: Staré Slovensko, Praha–Bratislava 1923.
CHŁOPOCKA, H.: Fundacje cysterskie w Polsce średniowiecznej w poglądach historiografii polskiej. In: Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związky, Poznań 1987, 9–24.
JUCK, L.: Majetky hronskobeňadického opátstva do roku 1235. Historické štúdie 18, 1973, 121–156.
KLEIN, B.: Príspevok k historicko-geografickej lokalizácii cestnej siete Zvolenského komitátu. In: Vlastivedný zborník Považia XV., Martin 1985, 87–132.
KOŽIAK, R.: Kristianizácia ako problém historického výskumu. Acta historica Neosoliensia IV., 2001, 87–94.
KRISTÓ, Gy.: A vármegyék kialakulása Magyarországon, Budapest 1988.
KÚTNIK, J.: K predkartuziánskym dejinám Červeného Kláštora pri Dunajci. Nové obzory 8, 1966, 176–194.
LABUDA, G.: Kto i kiedy ufundował klasztor w Tyńcu? In: Benedyktyni tynieccy w średniowieczu, Kraków 1995, 23–39.
LÁSZLÓOVÁ, H.: Premonštráti a ich vývoj v stredoveku. In: Rehole a kláštory v stredoveku, Banská Bystrica–Bratislava 2002, 113–132.
LE GOFF, J.: Středověká imaginace, Praha 1998.
LUKAČKA, J.: Formovanie vyššej šľachty na západnom Slovensku, Bratislava 2002.
LUKAČKA, J.: Stredoveké osídlenie diviackovskej domény Vyšehradu. In: Horná Nitra 15, Martin 1992, 43–52.
MALINIAK, P.: Príspevok k dejinám zaniknutej osady Žarnosek. Acta historica Neosoliensia V., 2002, 145–153.
MARSINA, R.: Dejiny Krupiny do začiatku 16. storočia (stručný náčrt). In: Pohľady do minulosti Krupiny, Zvolen 1995, 23–34.
MARSINA, R.: K najstarším dejinám Novej Bane. In: Zborník Slovenského banského múzea XVII., Banská Štiavnica 1995, 97–102.
MARSINA, R.: Osídlenie Hornej Trenčianskej pred tatárskym vpádom. In: Historica 15, 1964, 47–70.
MENCL, V.: Kláštor sv. Beňadika nad Hronom. Vlastivedný časopis, č. 4, roč. 15, 1966, 147–160.
MES: Monumenta ecclesiae Strigoniensis III., ed. L. C. Dedek, Strigonii 1924.
MIŠÍK, M.: Osídlenie Hornej Nitry. In: Historický sborník kraja II., Banská Bystrica 1965, 5–72.
MIŠÍK, M.: K počiatkom turčianskeho prepoštstva. Duchovný pastier, č. 4, roč. 37, 1962, 77–81.
MK: Mesto Krupina I. Inventár listín, listov a príbuzných písomností 1238–1605 (1919), ed. M. Kľučka, Krupina 1975, rkp. v Štátnom archíve v Banskej Bystrici Pobočka Zvolen.
MPH: Monumenta Poloniae historica IV., ed. W. Kętrzyński, Warszawa 1961 (reprint, Lwów 1884).
MÚCSKA, V.: O prvých uhorských biskupstvách. Historický časopis, č. 1, roč. 51, 2003, 3–22.
MVH: Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia I.1, ed. A. Várszegi–I. Zsombori, Budapest 2000 (reprint, Budapest 1887).
PARCZEWSKI, M.: Początki sąsiedztwa polsko-rusko-słowackiego w świetle danych archeologicznych. In: Początki sąsiedztwa. Pogranicze etniczne polsko-rusko-słowackie w średniowieczu, Rzeszów 1996, 69–80.
RA: Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica I.–II, ed. I. Szentpétery–I. Borsa, Budapest 1923–1987.
RATKOŠ, P.: Hranice Liptova a Spiša po stránke cirkevnoprávnej. Historický sborník. Časopis historického odboru Matice slovenskej, č. 1, roč. 5, 1947, 66–68.
RDSl: Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae I.–II., ed. V. Sedlák, Bratislava 1980–1987.
ROKOSZ, M.: „Pulchrum patriae clenodium et fortis contra hostiles insidias munimen." Kilka uwag o czynniku geograficznym w dziejach opactwa tynieckiego. In: Benedyktyni tynieccy w średniowieczu, Kraków 1995, 59–70.
RUTTKAY, A.: Feudálne sídla a fortifikačné zariadenia na Slovensku spred polovice 13. storočia (Problematika a novšie výskumy). In: Zborník Slovenského národného múzea 83. História 29, Bratislava 1989, 57–107.
RUTTKAY, A.: Zaniknutý hrad na Michalovom vrchu medzi Klížskym Hradišťom a Kolačnom, okr. Topoľčany. Archaeologia historica 6, 1981, 407–427.
SCZANIECKI, P.: Benedyktyni polscy. Zbiór szkiców i opowiadań, Tyniec 1989.
SLIVKA, M.: Cisterciti na Slovensku. Archaeologia historica 16, 1991, 101–117.

SLIVKA, M.: Interakčný charakter kláštora v hospodárskom systéme stredoveku. Archaeologia historica 26, 2001, 299–322.
SLIVKA, M.: Kristanizačný proces na Spiši (K počiatkom Spišskej kapituly). In: Z minulosti Spiša. Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči, roč. 9–10, Levoča 2002, 23–39.
SLIVKA, M.: Locus amoenus v procese zakladania a výstavby stredovekých kláštorov. Studia archaeologica Slovaca mediaevalia I., 1998, 59–71.
SLIVKA, M.: Vzájomné väzby stredovekých kláštorov vo východnej časti Karpát (poľsko-slovensko-ukrajinské). Archaeologia historica 21, 1996, 193–217.
SOKOLOVSKÝ, L.: Stručné dejiny Malohontu do roku 1803, Martin 1997.
STEINHÜBEL, J.: Počiatky uhorskej cirkevnej organizácie na slovenskom území. Studia archaeologica Slovaca mediaevalia III.–IV., 2001, 141–152.
STEINHÜBEL, J.: Uhorské kráľovstvo a Nitrianske kniežatstvo za vlády Štefana I. Historický časopis, č. 1, roč. 48, 2000, 3–34.
Századok: A közepkori oklevél-bizottság jelentése. ed. B. Iványi, Századok, roč. 43, 1909, 842–909.
ŠA BB Kr: Štátny archív v Banskej Bystrici Pobočka Kremnica (fond nespracovaný).
ŠA BB Zv: Štátny archív v Banskej Bystrici Pobočka Zvolen (fond uložený v Krupine).
ŠALKOVSKÝ, P.: Hradiská na Pohroní. In: Slovensko vo včasnom stredoveku, Nitra 2002, 123–133.
ŠMILAUER, V.: Vodopis starého Slovenska, Praha–Bratislava 1932.
ŠPIRKO, J.: Dejiny a umenie očami historika, Bratislava 2001.
ŠTEVÍK, M.: Názvy vodných tokov na Spiši z historických dokumentov 13. a 14. storočia, (register a mapová príloha k príspevku Prírodno-geografické názvy na Spiši v písomných dokumentoch z 13. a 14. storočia z konferencie Terra Scepusiensis), Kežmarok 2002.
ULIČNÝ, F.: Vývoj uhorsko-poľského pohraničia v stredoveku. Historické štúdie 41, 2000, 35–47.
VALACHOVÁ, D.: Dejiny benediktínskeho opátstva v Klíži. Historický časopis, č. 1, roč. 49, 2001, 16–36.
VENCKO, J.: Dejiny štiavnického opátstva na Spiši, Ružomberok 1927.
ZAITZ, E.: Badania archeologiczne w Opactwie OO Benedyktynów w Tyńcu. In: Osadnictwo i architektura ziem polskich w dobie zjazdu gnieźnieńskiego, Warszawa 2000, 305–330.
ZREBENÝ, A.: Stručný prehľad dejín Novej Bane, Nová Baňa 1977.
ZSOLDOS, A.: Vznik Spišského komitátu. In: K stredovekým dejinám Spiša, Stará Ľubovňa 2003, 15–29.

Zusammenfassung

Die Rolle der Klosterbesitze bei der Lokalisation der Komitatsgrenze von Zvolen

Die umfangreichen königlichen Besitze im Komitat Zvolen bildeten größtenteils die Wälder. Das Situieren des Komitats in der gebirgigen Landschaft war für die Entwicklung seiner Grenze besonders günstig. Zum Komitat von Zvolen gehörten: Zvolen, Turiec, Liptov, Orava (später als selbständige adelige Gauen), Dunajec (Grenzzone des ungarischen Königtums), Oslany und Šušol (später ein Bestandteil des Gaues Tekov) und Devičie (später ein Bestandteil des Gaues Hont). In der Nähe der Komitatsgrenze waren die Besitze der Klöster und der kirchlichen Würdenträger. Diese Grenzen befinden sich oft in den gefälschten Urkunden (sog. Falsa).

Das Benediktinerkloster Klíž (heute Kližske Hradište) grenzte nach der Urkunde vom Jahr 1293 im Nitra-Komitat mit den Besitzen der Stadt Zvolen. Im Jahr 1075 erwähnt man den Besitz der Benediktinerabtei St. Benedikt a d. Hron (heute Hronský Beňadik), der mit Zvolen in Tekov grenzte. Ebenso erinnert man im Jahr 1135 an die Grenze mit dem Benediktinerbesitz „Bzovík" (später hat den Prämonstraten gehört) im Komitat Hont. Im Komitat Rimava hatte der Erzbischof von Kalocsa ein großes Gebiet längs der Zvolener Grenze. Die Besitze der Zisterzienserabtei Spišský Štiavnik grenzten auf dem Zipsgebiet mit dem Komitat von Zvolen, weitere Besitze des Kartäuserklosters des Zufluchtsteines (heute Kláštorisko) und des Kapitels von Zips. An der Grenze zwischen Polen und Ungarn wurde ein Zisterzienserkloster in Ludzimierz gegründet. Später übersiedelte dieses Kloster nach Szczyrzyc. Die Zisterzienser von Polen beanspruchten ihre Besitze längs des Dunajecflusses, aber die ungarische Seite beanspruchte dieses Grenzgebiet als Bestandteil des königlichen Gebiets Liptov. An der Nordgrenze des Komitats Zvolen waren noch Besitze der polnischen Benediktinerabtei Tyniec. An der westlichen Grenze des Komitats lag das Gebiet Rajec, wo der Bischof von Nitra und der Erzbischof von Esztergom aufgrund der Urkunden von den Jahren 1235 und 1236 ihre Besitze hatten. Von der Seite des Zvolener Komitats grenzten mit dem Gebiet Rajec Besitze der Benediktinerabtei in Zobor und von der Hälfte des 13. Jhs. auch Besitze der Prämonstratenser (das heutige Kloster unter dem Zniev).

Das Komitat von Zvolen war königliches Gebiet, das von den Wäldern begrenzt wurde. Diese Umstände entschieden wahrscheinlich von der Lokalisation der Klöster längs seiner Grenze. Wichtige Rolle spielte auch die kirchliche Organisationen und der Einfluß der christlichen Spiritualität.

Abbildung:

1. Lage der klösterlichen Besitze an der Grenze des Komitats von Zvolen.